

Zenon Andrzejewski, *Dr Filip Axer (1884-1942)*, „Rocznik Przemyski“ 41 (2005) z. 4 s. 165-172 [tam przypisy i fot.]

Dr Filip Axer (1884–1942)

Filip Axer urodził się 5 grudnia 1884 r. w Przemyśle, jako syn Abrahama Leona Axera, adiunkta podatkowego c.k. magistratu w Przemyśle i Fanny Zoftar z d. Grün, przy ul. Jagiellońskiej 6. W latach 1895–1896 rodzina zamieszkiwała przy ul. Mniszej 5, a od roku 1897 przy ul. Mickiewicza 15.

W roku szk. 1891/1892 Filip rozpoczął naukę w czteroletniej szkole ludowej w Przemyśle, a po jej ukończeniu, kontynuował edukację w c.k. Gimnazjum I w Przemyśle (późniejsze J. Słowackiego), do którego uczęszczał przez osiem lat będąc celującym uczniem. Świadczą o tym końcowe oceny, jakie otrzymywał w każdej klasie: stopień pierwszy z odznaczeniem. 25 maja 1903 r. zdał z odznaczeniem egzamin maturalny.

W roku akademickim 1903/04 rozpoczął studia jako słuchacz zwyczajny na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Wiedeńskiego, kształcąc się w zakresie chemii. W przyszłości zamierzał podjąć pracę w przemyśle chemicznym. Studia ukończył w semestrze letnim 1907 r. W czerwcu tego samego roku przedłożył rozprawę doktorską pt. „Über die Veresterung der 4-Nitroisophtalsäure und die Reduktion ihrer Estersäuren zu den Estersäuren der 4-Aminoisophtalsäure“. Akademicki stopień doktora nauk filozoficznych z chemii w połączeniu z fizyką uzyskał 16 lipca 1907 r.

Po ukończeniu studiów dr Filip Axer nie poświęcił się pracy w przemyśle chemicznym, jak to wcze-

śniej zamierzał, lecz został nauczycielem. Pracę w szkolnictwie rozpoczął w roku szkolnym 1908/1909, jako zastępca nauczyciela w macierzystym c.k. Gimnazjum z wykładowym językiem polskim w Przemyślu.

14 czerwca 1909 r. założył we Wiedniu egzamin przed c.k. naukową Komisją Egzaminacyjną dla kandydatów dla nauczycieli w gimnazjach i szkołach realnych, uzyskując uprawnienia do nauczania chemii jako przedmiotu głównego, a matematyki i fizyki jako przedmiotów pobocznych w szkołach średnich z językiem wykładowym polskim.

11 maja 1911 r. dr Filip Axer złożył podanie do c.k. Komisji Egzaminacyjnej we Lwowie o dopuszczenie do egzaminu uzupełniającego, by uzyskać uprawnienia do prowadzenia wykładów w języku niemieckim. Ze względu na oryginalny styl i formę podania warto je przytoczyć w całości:

Do Świetnej Komisji
egzaminacyjnej
dla
kandydatów stanu nauczycielskiego
w szkołach średnich

Dr Filip Axer
zast. naucz. w c.k. Gimnazyum
z polskim językiem wykładowym
w Przemyślu
prosi o dopuszczenie do egzaminu
z języka niemieckiego jako wykładowego
w terminie majowym 1911 r.

Świetna c.k. Komisjo egzaminacyjna!

Wobec niekorzystnych widoków otrzymania posady nauczyciela rzeczywistego w jednej ze szkół średnich

w Galicji, widzę się zmuszonym, by móc ubiegać się o taką posadę w innych Krajach Koronnych, uzupełnić me świadectwo z egzaminu nauczycielskiego, złożonego przed c.k. Komisją edzaminacyjną w Wiedniu w r. 1909 – egzaminem dodatkowym z języka niemieckiego jako wykładowego. Ze względów materyalnych, jakoteż ze względu na to, że trudno mi uzyskać urlop dłuższy, mam możność składania rzeczzonego egzaminu jedynie we Lwowie; przeto proszę, by Świetna Komisya raczyła mnie dopuścić do egzaminu dodatkowego z języka niemieckiego jako wykładowego w terminie najbliższym, tj. w maju 1911 r. Z powodu, że me świadectwo złożonego egzaminu nauczycielskiego spoczywa obecnie jako załącznik do podania o posadę nauczycielską w c.k. Radzie Szkolnej we Lwowie i że świadectwa tego nie zdołałem dotychczas wycofać, jestem zniewolonym, by dotrzymać terminu, niniejsze podanie przedłożyć bez owego załącznika, z zapewnieniem, że świadectwo to za kilka dni zostanie dodatkowo nadesłanem.

W Przemyślu, dnia 11 maja 1911 r.
Dr Filip Axer,
Zastępca nauczyciela w c.k. Gimnazjum,
z polskim językiem wykładowym w Przemyślu

Powyższe podanie zostało pozytywnie zaopiniowane przez Komisję Egzaminacyjną we Lwowie i decyzją z 16 maja 1911 r. dr Filip Axer został dopuszczony do dwustopniowego egzaminu, który zdał z wynikiem pomyślnym i 10 czerwca 1911 r. otrzymał świadectwo stwierdzające, że „jest uzdolniony do nauczania chemii jako przedmiotu głównego, a matematyki i fizyki jako przedmiotów pobocznych w szkołach średnich także w języku niemieckim”.

Przez kolejne lata Filip Axer pracował nadal w c.k. Gimnazjum z polskim językiem wykładowym w Przemysłu.

W roku szk. 1913/1914 c.k. Rada Szkolna Krajowa w Galicji rozporządzeniem z dn. 17 września 1913 r. L.16487 przeniosła go do c.k. Gimnazjum I z polskim językiem wykładowym w Stanisławowie, a reskryptem z dn. 17.10.1913 r. L.17120/IV udzieliła mu na przeciąg I półrocza urlopu dla podratowania zdrowia. Nie uczył jednak i w II półroczu. W latach 1914–1916 dr Filip Axer prawdopodobnie pozostawał bez pracy. 29 kwietnia 1917 r. decyzją Rady Szkolnej Krajowej, jako egzaminowany zastępca nauczyciela c.k. Gimnazjum I w Stanisławowie, został przydzielony do c.k. I Gimnazjum w Stryju. Zgłosił się do służby 20 maja, ale do końca roku szkolnego był bez zajęcia.

W tym samym roku reskryptem Rady Szkolnej Krajowej został mianowany prowizorycznym nauczycielem w c.k. Gimnazjum w Stryju, gdzie uczył matematyki, języka niemieckiego i kaligrafii.

W listopadzie 1920 r. dr Filip Axer otrzymał kolejne przeniesienie z I Gimnazjum w Stryju do II Gimnazjum Państwowego w Stanisławowie, gdzie, już jako profesor, uczył matematyki. Prawdopodobnie w roku 1923 dr Filip Axer przeniósł się wraz z żoną Klarą do Częstochowy, gdzie powierzono mu kierowanie Gimnazjum Męskim Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich przy ul. Szkolnej 3.

1 września 1925 r. w swoim domu przy ul. Focha 24 otworzył Żydowskie Gimnazjum Koedukacyjne z polskim językiem wykładowym. Była to placówka prywatna, której właścicielem i dyrektorem był sam

dr Filip Axer. Szkoła dysponowała 10 salami lekcyjnymi. Liczba uczniów Gimnazjum w poszczególnych latach przedstawiała się następująco:

Rok szk. 1925/26	– 120 uczniów
1926/27	– 219 ”
1927/28	– 219 ”
1928/29	– 252 ”
1929/30	– 211 ”
1932/33	– 62 ”w tym 37 dziewcząt
1933/34	– 64 ”w tym 46 dziewcząt
1934/35	– 73 ”w tym 48 dziewcząt.

Uczniowie Gimnazjum Koedukacyjnego dr. Filipa Axera pochodzili z rodzin kupieckich, rzemieślniczych, przemysłowców, urzędniczych i przedstawicieli wolnych zawodów.

Od roku 1932 przy Gimnazjum tym działała również Prywatna Szkoła Powszechna im. Berka Joselewicza. W momencie założenia szkoła miała 4 oddziały i 33 uczniów. Istniała ona do 1939 r.

27 marca 1937 r. dr Filip Axer wystąpił do Kuratorium Okręgu Szkolnego w Krakowie z wnioskiem o wydanie zezwolenia na utworzenie przy jego Gimnazjum liceum ogólnokształcącego koedukacyjnego o profilu humanistycznym. Do wniosku został dołączony statut mającego powstać liceum, opracowany przez dr. F. Axera, w którym czytamy:

„(...) Szkoła ma za zadanie dać młodzieży, uczęszczającej do niej, podstawy pełnego rozwoju kulturowego, przygotować ją do czynnego udziału w życiu zorganizowanym w ramach państwowych spo-

leczeństwa oraz przygotować ją do studiów w wyższych szkołach. Jest ona przeznaczona dla młodzieży obojga płci, wyznania mojżeszowego, narodowości polskiej, względnie żydowskiej (...) Indywidualny kierunek szkoły polega na wychowaniu młodzieży wyznania mojżeszowego w idei państwowości polskiej i w poczuciu obowiązków obywatelskich, w duchu humanitaryzmu i prawdziwej etyki religijnej, w atmosferze kulturalnej, nacechowanej czcią dla dorobku ducha ludzkiego i wiarą weń, a zasadzającej się pod względem intelektualnym na gruntownym poznaniu kultury polskiej jako przedstawicielki umysłowości zachodnio-europejskiej, zaś pod względem emocjonalnym na wierze i tradycji ojców (...)"

Starania dr. Filipa Axera o utworzenie liceum i opracowany przez niego statut szkoły znalazły uznanie w oczach władz oświatowych i decyzją Kuratorium Okręgu Szkolnego w Krakowie z dnia 5.05.1937 r. Nr II-8514/37 otrzymał orzeczenie zezwalające na otwarcie liceum ogólnokształcącego z wydziałem humanistycznym. Od roku szk. 1937/38 szkoła otrzymała oficjalną nazwę: Prywatne Liceum Koedukacyjne dr. Filipa Axera w Częstochowie.

Liceum to jednak od samego początku napotykało na bardzo duże trudności w rozwinięciu działalności dydaktycznej, z powodu konfliktu wywołanego przez konkurencyjną szkołę, tj. Gimnazjum Koedukacyjne Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich. Oficjalnie przyczyną konfliktu była sprawa profilów obydwu liceów. Liceum dr. Axera było typu humanistycznego, zaś Towarzystwo Żydowskich Szkół Średnich miało profil matematyczno-fizyczny i przyrodniczy. Takiego podziału nie chciał zaakcep-

tować zarząd TŻSS, który podjął usilne zabiegi, by w swoim liceum utworzyć także drugi wydział – humanistyczny, który *de facto* stanowiłby konkurencję i zagrożenie dla bytu liceum dr. F. Axera. W rzeczywistości jednak faktycznym źródłem konfliktu była kwestia politycznego zaangażowania Gimnazjum Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich. W opinii dr. F. Axera władze tej szkoły nadmiernie demonstrowały swój nacjonalizm, nie cofając się przed wykorzystywaniem młodzieży w walce politycznej.

O meritum zaistniałego sporu dr Filip Axer informował Kuratorium Okręgu Szkolnego w Krakowie pismem z 15 kwietnia 1937 r. Oto jego fragment:

„(...) Jak już niejednokrotnie miałem sposobność przedstawić Kuratorium, zakład mój, który stworzyłem i prowadzę z niezmiernym wysiłkiem, łożąc wszystkie me siły materialne, fizyczne i duchowe, istnieje stale w nader nienormalnych i niezdrowych warunkach, stwarzanych świadomie, celowo przez zarząd Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich (...) Dążeniem organizacji tej i nadzieją, którą ona stale żywi, jest unicestwienie mej szkoły, gdyż, jak nieraz podnosiłem, stanowi ona istotny i poważny wyłom w monopolu, do którego organizacja ta, wybitnie polityczna, rości sobie pretensje w dziedzinie szkolnictwa średniego. Skutkiem nieustannej, w środkach zupełnie niewybrednej agitacji wręcz ulicznej, prowadzonej z owej strony, my w naszej szkole nigdy nie zazналиśmy tego spokoju ducha, tej możliwości skupienia i tej pogody, jakie są udziałem każdej innej szkoły. Nie może być nam z owej strony wybaczone, że nie podporządkowaliśmy się komendzie żadnego ugrupowania politycznego, że jakkolwiek Żydzi, nie idziemy za hasłami skrajnego nacjonalizmu, nie czynimy go punktem

wyjścia naszych poczynań, sprawy kolonizacji palestyńskiej nie łączymy z wewnętrznymi kwestiami politycznymi, a młodzieży nie karmimy czczeni namiastkami kultury, nie dopuszczając też do niej żadnych czynników organizacyjnych prócz tych, jakie są emanacją państwowej administracji szkolnej. To też była prowadzona na tej podstawie, ze strony zarządów Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich, propaganda przeciw nam, zarzucając nam wobec opinii publicznej jakoby zaprzaństwo i asymilatorstwo. Gdyśmy zaś mimo wszystko zdołali opinię przekonać, że jesteśmy bardzo dobrymi Żydami, że wiarę ojców czcimy i szanujemy i że sprawy ogóln żydowskie owszem leżą nam na sercu, rozpoczęto z owej strony przeciw nam, akcję na odcinku ekonomicznym, odciągając lub dążąc do odcignięcia uczniów przyrzeczeniami ulg w cieszem większych, niż je mają w naszym zakładzie, i wprowadzając w ten sposób sytuację, jaka zazwyczaj charakteryzuje konkurujące ze sobą stragany przekupniów ulicznych”.

Z zaistniałego konfliktu ostatecznie zwycięsko wyszedł dr Filip Axer, gdyż, jak już wcześniej wspomniano, Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego decyzją z dnia 5 maja 1937 r. przyznało mu prawo otwarcia liceum ogólnokształcącego o profilu humanistycznym.

Prywatne Gimnazjum dr. Filipa Axera, działające nadal, równolegle z nowo utworzonym Liceum, funkcjonowało do 1939 r. 1 września 1939 r. szkoła nie wznowiła działalności. Jej dyrektor znalazł się, wraz ze swoimi pobratymcami, w utworzonym przez Niemców getcie.

W nocy z 21 na 22 września 1942 r. władze niemieckie rozpoczęły akcje wysiedlenia częstochow-

skich Żydów do obozów zagłady. Akcja trwała do 7 października 1942 r. W sześciu wielkich transportach kolejowych wywieziono z getta ponad trzydziestotysięczną rzeszę Żydów. Stacją docelową był obóz zagłady w Treblince. Wśród „wysiedlonych” znalazł się dr Filip Axer i około 90 nauczycieli żydowskich przebywających w częstochowskim getcie. Los dr Filipa Axera podzieliła prawdopodobnie jego żona, Klara.

Dr Filip Axer zapisał się w życiu muzyczno-oświatowym Częstochowy jako pianista – muzyk i pedagog.

„Był człowiekiem światłym, o wszechstronnych zainteresowaniach i postępowych poglądach pedagogicznych, wrażliwym na ludzką krzywdę i biedę, a nade wszystko lojalnym obywatelem Rzeczypospolitej. Mimo że prowadzone przez niego Gimnazjum borykało się z trudnościami finansowymi, chesne w jego szkole było niższe niż w Gimnazjum Towarzystwa Żydowskich Szkół Średnich i Powszechnych. Dr Filip Axer dawał też różne ulgi uczniom z rodzin ubogich. Nie był zwolennikiem ideologii lewicowej i przestrzegał swoich wychowanków przed komunizmem i Rosją Sowiecką”.